

2172 SAYILI DEVLETÇE İŞLETİLECEK MADENLER HAKKINDA KANUN VE UYGULAMALAR

Turan DÜNDAR*

ÖZET

2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler hakkında kanun, 4.10.1978 tarihinde kabul edilmiş ve 14.10.1978 günlü Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 17.11.1978 tarihinde yayınlanan Uç ayrı kararname ile de hangi bölgelerdeki yatakların devlet eliyle işletileceği saptanmıştır.

Yasa ve kararnameler, hazırlık aşamasından günümüze değin değişik kişi ve kuruluşların olumlu ve olumsuz eleştirilerine neden olmuştur.

özel sektör işletmelerindeki rezervler bilinmemektedir, üretim plânlamalarında ve satışlarında devlet etkinliği yoktur, özel sektör işletmeciliğinde amaç riske girmemek kaydıyla az yatırımla kısa sürede çok kâr sağlamaktır.

Bugün 2172 sayılı yasanın amacına ulaştığı söylenemez. Sahaları devralan KİT'ler, gerekli önlemleri önceden almadıklarından, üretimde sorunlar meydana gelmiştir.

SUMMARY

The Law No. 2172 concerning the mines to be operated by the state concerns was accepted on the 4 th of October 1978 and went into force officially ten days later. Related to this Law 3 more Amendments have been decreed by the Parliament.

Both the Law and related Amendments have been criticised and/or hailed by the various sections of the community.

Those in favour claim that reserves under the control of private organizations- mostly very small and lacking the necessary capital for purchasing, the expensive mining machinery required for efficient production -are unknown and the government has no influence either in production or in marketing.

Those against claimed that government is an inefficient entrepreneur and must leave small to medium scale mines to the private companies.

* Maden Yük. Muh., ANKARA

1. SUNUŞ

2172 Sayılı Devletçe İşletilecek Madenler hakkında Kanun, 4.10.1978 tarihinde kabul edilmiş ve 14.10.1978 ginli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 17.11.1978 tarihinde yayımlanan üç ayrı kararname ile de hangi bölgelerdeki demir, kömür ve bor yataklarının devlet eliyle işletileceği saptanmıştır. Kararnamelerde belirlenen bölgeler içersinde takdir işlemleri bitirilmiş ve işletmelerin çoğunluğu ilgili kamu kuruluşlarınca devralınmıştır.

Yasa ve kararnameler, hazırlık aşamasından günümüze değin değişik kişi ve kuruluşların olumlu ve olumsuz eleştirilerine neden olmuştur. Hatta, manyezit için hazırlanan kararname, Ecevit Hükümetinin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan ALP tarafından engellenmiştir.

1940 yılında Zonguldak havzasındaki uygulamadan sonra, zaman zaman devlet işletmeciliğini öngören girişimler olmuştur. Buna neden yürürlükteki yasaların özel sektör üzerinde yaptırım gücü olmaması veya yaptırımın kullanılmamasıdır. Maden Dairesinin, Maden Kanunu Hükümlerine göre yetkilerini tam anlamıyla kullanmasının siyasal iktidarlarca önlenmesi bunun somut bir kanıtıdır.

Özel Sektör işletmelerindeki maden rezervleri bilinmemektedir. Üretim planlamalarında ve satışlarında devlet etkinliği yoktur. Yakın zamana kadar dışa sattığımız bir çok madensel hammaddeleri bugün almak durumundayız. Özel sektör işletmeciliğinde amaç riske girmekle kayıpla az yatırımla kısa sürede çok kâr sağlamaktır. Kâr amacı ve gerekli yatırımların yapılmaması çoğunluk işletmelerde doğal kaynak ve emek sömürüsüne neden olmuştur.

Bugün 2172 sayılı yasanın amacına ulaştığı söylenemez. Sahaları devralan KİT'ler, gerekli önlemleri önceden almadıklarından, üretimde sorunlar meydana gelmiştir. Daha sonra AP azınlık hükümetinin işbaşına gelmesi ile uygulama yeni bir boyut kazanmıştır. Önce Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı daha sonra da Bakanlar Kurulu 2172 sayılı yasaya ilişkin uygulamaları durdurmuştur.

2. 2172 SAYILI DEVLETÇE İŞLETİLECEK MADENLER HAKKINDA KANUN VE KARARNAMELER

2172 sayılı yasa, Devletçe işletilecek madenlerle ilgili olarak daha önce özel kişilere verilmiş arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınması usulünü düzenleyen bir genel kanun niteliğindedir.

Yasa 4 bolum ve 30 maddeden oluşmaktadır.

- Devletçe işletilecek madenlerin belirtilmesi ve ön tedbirler,
- Değer takdiri ve kamulaştırma işlemleri, yargı yolu,
- Ödeme ve devralma,
- Çeşitli hükümler,

Yasaya daha açıklık getirebilmek için bazı maddelerini özetlemek faydalı olacaktır.

Madde 1- Belirli bölgelerde belirli cins madenlerin Devletçe aranmasına ve işletilmesine bu madenlerle ilgili olarak daha önce gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine verilmiş arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınmasına karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Bakanlar Kurulu Kararında arama ruhsatnameleri ve işletme hakları geri alınacak madenlerin sermayesinin tamamı Devlete ait çalışma konuları uygun olan İktisadi Devlet Teşekküllerinden hangisi eliyle aranacağı ve işletileceği belirtilir.

Madde 4— Devletçe işletilmesine karar verilen madenlerde yapılacak tespit ve takdir işleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Temsilcisinin başkanlığında, Maliye Bakanlığı, Madeni devralması düşünülen İktisadi Devlet Teşekkülü ve Maden Mühendisleri Odasının kendi mensupları arasından görevlendirecekleri birer temsilciden oluşan beş kişilik bir taktir komisyonunca yürütülür.

Madde 10- Tazminat aşağıdaki hükümlere göre hesaplanır:

- A) 2.a) Madenin işletilmesi için gerekli arazinin, Bakanlar Kurulu Kararının Resmi Gazetede yayın tarihindeki alım-satım bedeli,
- b) Yeraltı galeri kuyu gibi tesislerle diğer tesis ve binaların amortismanları düşüldükten sonra kalan değerleri,
- c) Araç ve gereçlerle teçhizat ve malzeme gibi taşınır malların alım satım bedelleri.

Madde 16— Bu madde de, tebligat tarihinden sonra 15 gün içerisinde Danıştay' da dava açılabilirliği ile ilgilidir.

Yasanın 1 nci maddesinin Bakanlar Kurulu'na verdiği yetkiye dayanılarak dört kararname çıkarılmıştır.

31.10.1978 tarih 7/16681 no.lu kararname ile (17.11.1978 tarihli resmi gazete) bir bölgedeki bor tuzlarının Etibank eliyle işletilmesi, 31.10.1978 tarih 7/16699 no.lu kararname ile (17.11.1978 tarihli resmi gazete) 5 bölgedeki demir yataklarının Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Kurumu eliyle işletilmesi, 31.10.1978 tarih 7/16682 no lu

(17.11.1978 tarihli resmi gazete) ve 28.11.1978 tarih 7/16826 no.lu (3.12.1978 tarihli resmi gazete) kararnamelerle de 11 bölgedeki kömür ve asfaltitlerin Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu eliyle, işletilmesine karar verilmiştir.

3. YASANIN VE KARARNAMELERİN ÇIKARILIŞ AMACI

Madenlerin Devlet eliyle işletilmesi, Anayasa, Maden Kanunu ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (DBYKP) öngörülmüştür. İlgili maddelerden bazıları şöyledir:

- Anayasa Madde 130: Tabii servetler ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.
- Maden Kanunu Madde 4: Madenler Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup içinde buldukları arzın mülkiyetine tabi değildir.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (D.B.Y.K.P) (1394): Maden Yasası ve bu yasa yürütmekle birinci derecede sorumlu Maden Dairesinin yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilmemiştir.
- D.B.Y.K.P. (1395): İlgili yasal düzenlemelerin yapılmaması sonucu, bu dönemde İH. planda öngörülen Linyit ve Stratejik madenlerin Devlet eliyle işletilmesi ilkesi bor tuzlarındaki sınırlı uygulama dışında gerçekleşmemiş, sektörün bazı alt bölümlerinde işletmeciliğin ulusal kalmasını öngören temel ilke uygulanamamıştır.
- D.B.Y.K.P. (1450): Kamunun ülke maden işletmeciliğindeki denetim ve etkinliği artırılacak, Anayasanın 130. maddesine uygun bir anlayışla; linyit, demir cevheri, bor tuzları, taşkömürü, fosfat kayası, manyezit, manganez, krom, radyoaktif mineraller ve volfram madeni yatakları ile bakır, çinko ve kurşun yataklarının kamu kuruluşları tarafından işletilmesi esas alınacaktır.

Beş yıllık kalkınma planları meclislerce de kabul edildiğinden yasa niteliğindedir. D.B.Y.K.P.'nin 1450 no.lu maddesi sayılan mineral ve madenlerin kamu eliyle işletilmesini öngörmüştür. Anılan maddeleri bugün için de yürürlüktedir.

3 neu B.Y.K.P. da da benzer hükümler bulunmasına karşın, o dönemde gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmemiştir.

Madenlerin Devlet eliyle işletilmesi gereği, tükenirlik özelliklerinden gelmektedir. Gerçekten de madenler, üretildikten sonra tekrar yerine konulmayan varlıklardır. Bu

özellikleri nedeni ile de, üretimleri, tüketimleri ve ticaretinde ülke yararının ön plana alınması zorunludur. Diğer taraftan, madencilik en ağır ve tehlikeli iş koludur. Madenlerde çalışanların ekonomik ve sağlık sorunları ile ilgilenmek Devletin ödevlerindedir. özel sektörün çalıştığı maden işletmelerinde üretim, ticaret, tüketim ve çalışanların sorunlarının Devletçe denetlendiği ise söylenemez.

Bu denetim bugüne değin yapılamamıştır. Çözüm ise, Devlet eliyle işletmede görülmüştür.

Yukarıda anılan kalkınma planlarında bir çok madenin Devlet eliyle işletilmesi öngörülmüştür. Yasanın 1 nci maddesi de bu konuda sınırlama getirmemiştir. Ancak CHP ağırlıklı hükümet yalnızca Demir, Kömür ve Bor tuzlarının Devlet eliyle işletilmesini benimsemiştir. Gerçekte yukarıda belirttiğimiz nedenlerle, tüm madenlerin Devlet eliyle işletilmesi ülke ve çalışanların yararına. Kanımızca, CHP ağırlıklı hükümet tüm madenleri yasa kapsamına alma gücünü kendisinde görememiştir. Nitekim daha sonra, man-yezit için hazırlanan kararname, anılan hükümetin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan Alp tarafından engellenmiştir, öncelikle demir, kömür ve bor tuzlarının seçiminin nedeni de, bu madenlerin ülke ekonomisinde en etkili maden türleri olmalarının yanı sıra, demir ve kömür rezervlerinin sınırlı oluşudur.

1974 yılından bu yana petrole yapılan zamlar, tüm ülkeleri petrol yerine özellikle kömür kullanmaya itmiştir. Ülkemizde de petrol yerine kömür kullanmayı özendirici girişimler olmuştur, özendirici girişimler yerine yaptırım gücü olan yasalar çıkarılmalıdır. Devlet eliyle işletme bu tür uygulamaları kolaylaştırıcı olacaktır. Ayrıca kurulacak termik santrallerin kömür gereksinimleri de bu yasa ile çözümlenmiş olmaktadır.

Bor tuzlarının yasa kapsamına alınması ise dünya piyasalarındaki etkinliğimizle ilgilidir. OPEC ülkeleri için *petro*) ne kadar değerli ise bizim bor tuzlarımız da ülkemiz ekonomisi için o kadar değerlidir. Dünya bor rezervlerinin % 65'i ülkemizdedir. Kullanım alanları giderek çoğalan bor minerallerinin ülkemiz ekonomisi için değeri yadsınmaz. Gerçekte ülkemizin dışa satabileceği tek mineral bor'dur denilebilir. Ekonomimize bu kadar etkili olan bir doğal kaynağın Devlet kontrolünde olması tartışma konusu olmamalıdır. Bazı dış firmalar bor tuzlarının Devletçe işletilmesini engellemek istemişlerse de bugün için başarılı olamamışlardır.

4. ÖZEL SEKTÖRÜN VE DEVLET SEKTÖRÜNÜN YAPISI

Türkiye'de, son yıllarda kamu yatırımları genellikle zarar etmektedir. Programlarını % 60 gerçekleştiren kuruluşlar yok denecek kadar azdır. Bunun temel nedenlerinden biri, kuruluşların içerden değil dışardan yönetilmesidir. Bugün ülkemizde, kadrosunu kendisi oluşturmuş bir kamu yöneticisi gösterilemez. Siyasetle uğraşan kişilerin kamu kuruluşlarındaki etkinlikleri azaltılmadıkça, bu kuruluşların düzenli çalışması beklen-

memelidir. AP azınlık hükümetinin ekonomi politikası da KİT'lerin kâr'a geçmelerini gerçekleştiremez.

özel sektör işletmeciliğinde ise, temel amaç kâr, daha çok kârdır, özel sektör madenciliği, fazla riske girmek koşuluyla, az yatırımla kısa sürede çok kâr elde etme düşüncesini hep korumuştur. Bu nedenle üretim ve satışlar sürekli ham cevhere yöneliktir. Fazla yatırım gerektirdiğinden, ham cevherin, zenginleştirilmesi, izabesi ve son ürün üretimine yönelinmemiştir. Bunun en ilginç örneği barit'te yaşanmıştır. Parça barit dış satımının yasaklanması, öğütülmüşle arasında 8 kat fiyat farkı olmasına karşın, çok zor gerçekleştirilmiştir.

Özel kesimin 1975 yılında madencilik sektöründe yaptığı yatırım toplam özel sektör yatırımlarının % 0,56'sı idi. Aynı oran 1976 yılında % 0,48'de kalmıştır. Buna karşın özel kesim madencilikten kazandığını, madencilik yerine diğer sektörlerde yatırmaktadır. Örneğin, otelcilik, turizm, inşaat, ulaştırma vb.

Özel sektör yatırımlarında ve üretim planlamalarında Devlet etkinliği yoktur. Üretim kârla bağımlı olarak artırılmakta veya azaltılmaktadır. Piyasa fiyatlarını belli bir seviyenin üzerinde tutmak için üretim düşürülmektedir. Bunun bir örneği de linyit de görülür. Yasa uygulamasından önce bilinen linyit rezervlerimizin % 70'i özel sektörün ruhsatında idi (Afşin-Elbistan hariç). Üretimdeki özel sektör payı ise % 30 idi. Ayrıca özel sektör işletmelerinde uygulanan yeraltı işletme yöntemleri büyük kayıplara neden oluyordu.

Özel sektör madenciliğinin diğer bir özelliği de ruhsat spekülasyonu yapmasıdır. 2172 sayılı yasa uygulamasından önce bazı kişi ve kuruluşların üzerinde 150'den fazla ruhsat bulunmakta idi (arama ruhsatlılar hariç).

Sahaların çoğunda ise hiçbir yatırım yapılmamıştı.

Anayasanın 130. maddesi, madenlerin yatak halinde mülkiyet hakkı konusu yapılamayacağını ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu ilkesini koymuştur. Buna karşın rezervlerin ekonomik değerlerine göre devirler yapılmakta veya kiralanmaktadır. Bugün hiçbir katkı koymaksızın, ruhsatı kendi üzerinde olan bir yataktan yılda 70-80 milyon TL. gelir sağlayanlar vardır.

Özel sektörde çalışan işçilerin durumu ise ayrı bir özellik gösterir; 18 yaşından küçük işçi çalıştırma, asgari ücretin altında ücretler, yetersiz beslenme, emek yoğun iş, kömür işletmelerinde açık alevli karpit lambası ile çalışma ve hatta baretsiz işçi çalıştırma vb. Bazı işletmelerde çalışanlar sendikasız olduğu gibi patronlar tarafından kurulan sendikalar da görülmüştür.

5. YASANIN UYGULANMASI

2172 sayılı yasanın yayınlanmasından sonra, öncelikle demir, kömür ve bor tuzu yataklarının Devlet eliyle işletilmesi benimsenmiştir. Hazırlanan dört ayrı kararname ile hangi bölgelerdeki demir kömür ve bor tuzu yataklarının Devlet eliyle işletileceği saptanmıştır. Bu amaçla demirle ilgili olarak 5 bölge, kömür için 11 bölge, bor tuzları içinde bir bölge seçilmiştir. Bu bölgeler Trakya dışında hemen tüm demir, kömür ve bor yataklarını içermektedir. Daha sonra manyezitin de Devlet eliyle işletilmesi için hazırlanan kararname ise, CHP ağırlıklı hükümetin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan Alp tarafından engellenmiştir.

Takdir ve tesbit işlemleri için başlangıçta 15 komisyon kurulmuştur. Daha sonra komisyon sayısı 27'ye yükseltilmiştir. 4.11.1978 tarihinde başlayan komisyon çalışmaları tüm bölgeleri kapsayacak şekilde Ekim 1979 tarihinde tamamlanmıştır. Yasaya göre tesbit ve takdir işlemleri bitirildikten sonra Danıştay'a başvurulması halinde, Danıştay'ca bilirkişiler aracılığı ile yerinde tesbit yapıldıktan sonra Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca el koyma kararı alınır ve ilgili kuruluş işletmeyi devir alır. AP azınlık hükümetinin iş başına geldiği 12 Kasım 1979 tarihine kadar yasal işlemlerde bir aksama olmamıştır. Bu tarihe kadar 117 demir sahasından 84'üne, 238 kömür sahasından 85'ine ve 16 bor tuzu sahasından 9'una el konulmuştur. Arama ruhsatlı sahalar, ödeme sözü konusu olmadığından, yukarıdaki sayıların dışındadır. Devir alınan sahalar her üç maden türü için, rezerv ve üretim kapasitesi açısından en büyükleridir. Diğer sahalar için de el koyma kararı aşamasına kadar olan işlemler tamamlanmıştır.

12 Kasım 1979 tarihinden sonra el koyma kararı alınmamıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı imzası ile 19 Kasım 1979 tarihinde Maden Dairesine gönderilen bir yazı ile de, 2172 sayılı yasa gereğince yapılan tüm muamelelerin ikinci bir emre kadar durdurulduğu belirtilmiştir.

12 Kasım 1979 tarihine kadar ilgili kamu kuruluşlarınca devralınan sahalar bu işletmelerce çalıştırılmaktadır. El koyma kararı alınmamış sahaların ruhsatı eski sahiplerindedir. Ruhsat sahipleri, sahalarında normal çalışmalarını sürdürmektedir.

6. 2172 SAYILI YASA VE UYGULAMAYA İLİŞKİN ELEŞTİRİLER

2172 sayılı yasa, hazırlık aşamasından bugüne değin sürekli eleştirilere neden olmuştur.

Bu eleştirileri şöylece özetleyebiliriz;

- 1- 2172 sayılı yasa Anayasaya aykırıdır.

Bu görüş bazı kişi ve kuruluşlarca savunulmuştur. Birkaç Profesör de bu konuda "İlmi ve Hukuki mütalaa"da bulunmuştur. Ancak AP tarafından yapılan başvuru Anayasa Mahkemesince oybirliği ile reddedilmiştir. Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararı verilemeyeceğine ilişkin 16 inci maddeye itirazı da oy çokluğu ile reddedilmiştir.

2— Yeni yasa çıkarmaya gerek yoktu. 6309 sayılı maden kanunu hükümleri uygulanarak özel sektör işletmeciliği kontrol altına alınabilir, uygulamadaki aksaklıklar giderilebilirdi.

Bu sav daha çok özel sektör işletmecileri tarafından öne sürülmüştür. Bu görüş bir yere kadar doğrudur. Ancak uygulamaya bakıldığında maden kanununun çalıştırılmadığını görüyoruz. Bilindiği gibi, madenlerin ister kamu kuruluşları, isterse özel sektördeki gerçek ya da tüzel kişiler tarafından aranması ve işletilmesi için izin verilmesi (hak verilmesi), bu hakların kullanılması, işletilmekte olan madenlerin gözetim ve denetimi ile yükümlü örgüt Maden Dairesi'dir. Ancak bütçe ve kadrosuna hakim olmayan, bölge uzantıları bulunmayan, adeta kasten güdük bırakılmış olan bu Daire'nin görevlerini yerine getirmesi olanaksızdır. Bunu özel sektör işletmecileri de bildikleri içindir ki, yukarıdaki savı savunmaktadırlar.

3— Bölge kapaması yerine, büyük rezervli işletmeler devlet eliyle işletilmeliydi. Devlet, küçük veya ulaşım olanakları sınırlı işletmeleri çalıştırmayacaktır.

Sektörü yakından tanımayan bu öneri olumlu gelebilir. Ancak bugünkü verilerle küçük-büyük işletme tanımı yapmak olanaksızdır. Birçok küçük diye bilinen işletmelerin rezervleri oldukça büyüktür. Birçok küçük işletmeler büyük bir rezervi aralarında paylaşmışlardır. Çoğunluk özel sektör elindeki sahaların rezervi ve madenin yapısı bilinmemektedir. Çünkü saha sahibinin izni olmadan örneğin MTA bu sahalarda etüd yapamamaktadır.

4— Özel sektör işletmeciliğinde üretim daha ucuza yapılmaktadır.

Bu sav ileri sürülürken daha çok kamu sektöründe, fazla işçi çalıştırıldığı vurgulanmaktadır ki, doğrudur. Bu olgu Türkiye'de Devlet işletmeciliğinin genel yapısıdır ve sürekli eleştiri konusudur. Ancak işsizliğin alabildiğine arttığı işsizlik sigortasının olmadığı bir ülkede bundan başka bir uygulama beklenemez, özel sektörün daha ucuza mallettiği, gerçeği yansıtmaktadır. Burada Devlet Sektörünün yapamadığı, fakat özel sektörün uygulayabildiği ve doğrudan üretim maliyetine etki eden bazı durumları belirtelim.

- özel sektör yatırımdan kaçmaktadır.
- Asgari ücretin daha altında işçi çalıştırılmaktadır.
- En az işçi ile en çok iş yapılmaktadır. Diğer bir deyişle emek sömürülmektedir.

- Fazla istihsal edip az göstermekte ve vergi kaçırılmaktadır.
- Sigortasız işçi çalıştırılmaktadır.
- İstenildiğinde işçinin işine geçici veya daimi son verilmektedir.
- Günde 8 saat'ten fazla işçi çalıştırılmaktadır.

Gerçekte ise, kâr olmayan yerde özel sektör var olmayacağına göre, özel sektörün yukarıdaki nedenlerle kâr etmesi veya daha ucuza maletmesi doğaldır.

5— Uygulama üretim düşmesine neden oldu.

Bu sav 1979 yılı için gerçeği yansıtmaktadır. Son dört yıllık linyit + asfaltit üretimlerini vererek durumu irdelemeye çalışalım.

	Devlet	Özel	Toplam
1976	7.551.600	3.867.783	11.419.383
1977	8.278.000	4.052.852	12.330.852
1978	9.326.360	6.286.265	15.612.625
1979	1.046.000	1.000.000	12.046.000

Görüldüğü gibi kamu üretimleri sürekli artış göstermiştir. Özel sektörün son iki yıllık üretim değerleri ise ilginçtir. 1978 yılında özel sektör üretiminde 1977 yılına göre % 55 oranında artış olmuştur. Çünkü özel sektör, sahaları Devlete geçeceğinden, yatakları tahrip edercesine üretim yapmıştır. Çoğunluk açık işletmelerde şev açılarının 80 - 85° ye çıktığı gözlenmiştir. Bazı işletmeler bu tür çalışmanın doğal sonucu olarak kapanmıştır. Ve 1979 yılında özel sektörden kamu kuruluşlarına devrolan çoğunluk işletmelerde üretim yapılamamıştır. 1979 yılı özel sektör üretiminde görülen düşme ise yasa uygulamasının doğal sonucudur. 1979 yılı toplam üretiminde 1978 yılına göre 3,5 milyon ton azalma olmuştur. Özel sektör işletmelerinin 1978 yılındaki olumsuz uygulamalarına karşın (hemen hiç dekapaj yapılmamıştır) 1979 yılı toplam üretiminde gene de artış sağlanabilirdi. Ancak akaryakıt sorununun doğal sonucu taşmanın yapılamaması üretimi büyük ölçüde engellemiştir. TKİ yetkililerince 1980 yılı başında işletmelerde yapılan bir incelemede, 18,9 milyon ton hazır kömürün varlığı saptanmıştır. Sonuç olarak, bu tür uygulamaların ilk yıllarında üretim düşmelerinin olması doğal karşılanmalıdır. Maden işletmeciliğinde yapılan hazırlıkların sonuca en erken iki yılda alınabilir. Ancak 1979 yılı kömür üretiminde görülen düşme doğrudan 2172 sayılı yasa uygulaması ile ilgili değildir.

6— Kıdem Tazminatı

Bu konu 2172 sayılı yasada açık değildir. Yasanın 22. maddesi Devletçe işletilmek üzere devralman madende çalışan işçiler hakkında iş mevzuatı uygulanır, demektedir. 1475 sayılı İş Kanunu'nun kıdem tazminatı ile ilgili 14 ncü maddesi de, devir veya el

değiştirme halinde her iki işverene de yükümlülük getirmiştir. Devralman işçilerin özel sektörde geçmiş hizmetlerine ait kıdem tazminatları toplamı milyar TL'sına varmaktadır. Bu tazminatların, iş yasasına göre, eski işverenler tarafından ödenmesi gerekmektedir. Ancak birçok işletmede takdir olunan tutar, kıdem tazminatını karşılayamamaktadır. Durum henüz açıklık kazanmamıştır.

7— Taşınır malların durumu

Yasada açık hüküm olmadığından, birçok işletmede üretim araçları devirden önce veya sonra işletmeden başka yere nakledilmiştir. Birçok işletmelerde ikinci firmalar oluşturularak kullanılabilir araçlar bu firmalara devredilmiştir. Bu durum, ilgili kamu kuruluşlarının elini kolunu bağlamış ve üretimin durmasına neden olmuştur.

7. KİTLERE DEVREDİLEN SAHALARIN DURUMU

CHP ağırlıklı hükümetin iş başına gelmesinden kısa bir süre sonra, 1978'in Ocak ayında, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında madenlerin Devlet eliyle işletilmesi amacı ile bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon görevini bir buçuk aylık bir zamanda tamamlayarak yasa tasarısını Bakanlığa vermiştir. Tartışmalar uzun zaman almış ve komisyonca hazırlanan tasarı çok küçük değişikliklerle 4.10.1978 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir. Bölgeler ise 17.11.1978 tarihinde yayınlanan üç ayrı kararname ile (Demir—Kömür—Bor) belirlenmiştir. Taktir Komisyonları da 1978 Aralık ayının ilk haftasında çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar 1979 yılı Ekim ayında tamamlanmıştır. İlk devir alınan işletme Yeni Çeltek A.Ş.'ne ait Şırnak asfaltitleri olmuştur, 20 Şubat 1979. Diğer bir deyişle, kararnamelerin yayınlanmasından 3 ay sonra ilk sahanın devri sağlanmıştır.

Devir sırasında ve sonrasında gözlenmiştir ki, sahaları devir alacak olan kuruluşlar (TDCİ, Etibank, TKİ) gerekli hazırlıkları yapmamışlardır. Türkiye Demir Çelik İşletmeleri daha başlangıçta kararnameler hazırlanırken, alınacak sahaları çalıştıramayacağını belirtmiştir. Bu nedenle demir sahalarının Etibank'a devri kararlaştırılmıştır. Daha sonra Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan ALP'in istemi ile kararnamede değişiklik yapılarak TDCİ'ne devirleri sağlanmıştır.

Kamu kuruluşlarının hazırlıksız olmaları nedeni ile bazı işletmelerde üretim durmuştur. İşçi devirleri sorunlar yaratmıştır. Çok sınırlı olan özel sektör olanakları, işletme sahiplerinin üretim araçlarını beraberinde götürmesi nedeni ile çok daha düşük düzeye inmiştir. Dahada kötüsü, devir öncesi büyük bir talan başlatılmıştır. Birçok işletme, yalnızca üretime hız verilmesi, hazırlıkların ve örtü kazı işlemlerinin durdurulması nedeni ile, devirden önce üretim yapamaz duruma gelmiştir.

Tüm bu gerçekler daha önce bilinmekte idi. Bu olumsuzlukların giderilebilmesi için tüm özel sektörün yapısı yerinde incelenmeli ve gerekli önlemler alınmalı idi. Hatta kuruluşlarda geçici Daire Başkanlıkları ve Komisyonlar oluşturulmalı idi.

Bu önlemler alınmadığı gibi, çoğu işletmelerde dekapaj işleri eski sahiplerine ihale edilmiştir. Diğer bir deyişle üretim gene eski patronlar tarafından yapılmıştır ve yapılmaktadır. Çoğunluk işletmelerde yapılan tahribat nedeni ile üretim durmuştur. Yeniden üretim çok büyük çapta dekapaj yapmayı gerektirmiştir. Bu da zaman alıcı bir iş, ilginç bir örnek'te Şırnak asfaltlarıdır. TKİ kendi gücü ile yapabileceği dekapaj ve üretimi müteahhit aracılığı ile yapmak istemiştir. Ancak, müteahhitler doğu ağalarının yasalarının da etkisi ile, işi almak istememişlerdir. Sonuç olarak 500.000 ton üretim kapasiteli bir işletmeden ancak 227.000 ton üretim yapılabilmektedir.

8. 2172 SAYILI YASA VE KARARNAMELERİN BUGÜNKÜ DURUMU

Bilindiği gibi Adalet Partisi, muhalefette iken, 2172 sayılı yasaya sürekli karşı olmuştur. AP azınlık Hükümeti'nin kurulduğu günden beri, KİT'lerce devralınan sahaların eski sahiplerine (ruhsat sahipleri) geri verileceği yetkili Bakanlarca sürekli yinelenmektedir. Ancak henüz çözüm bulunmuş değildir.

12 Kasım 1979 gününden bu yana, devir alınmayan sahalarla ilişkin "el koyma kararları" alınmamaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 19.11.1979 tarihinde 2172 sayılı yasa uyarınca yapılan tüm işlemleri ikinci bir emre kadar durdurmuştur. İkinci emir bugüne değin alınmamıştır. 15 Şubat 1980 tarih, 16901 sayılı resmi gazetesinde yayınlanan bir kararnamede, 4 ayrı kararname gereğince yapılan bütün işlemlerin durdurulmasına Bakanlar Kurulunca 10.1.1980 tarihinde karar verildiği belirtilmiştir. Son olarak da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca, kamu kuruluşlarınca devir alınan sahaların ruhsatlarının eski sahiplerine verilmesi yönlü bir kararname hazırlanmış fakat henüz işleme konulmamıştır. Bu tebliğin hazırlandığı tarihteki Bakanlar Kurulu eğilimi ise, bu konuda Damıstay'ın görüşünün alınması biçiminde idi.

Sonuç olarak, tüm beyanatlara karşın uygulamada henüz bir adım atılmamıştır.

9. GERİ DÖNÜŞ SÖZ KONUSU OLABİLİR Mİ?

Geri dönüş söz konusu olamaz. Çünkü;

1— 2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun'un Anayasaya uygunluğu Anayasa Mahkemesince'de onaylanmıştır.

2- 2172 sayılı yasa TBMM'ce kabul edilmiştir. Yasa Bakanlar Kuruluna, hangi bölgelerde hangi tür madenlerin Devlet eliyle işletilmesini saptama yetkisini vermiştir, işletilmemesi değil. Yasa özel sektör elindeki ruhsat ve imtiyazların devlete geçmesini sağlamaktadır. Bu yasa'ya göre tersine bir kararname çıkarılamaz.

Kararnamelerin iptali, kamu kuruluşlarınca devranılmış sahaların eski sahiplerine geri verilmesine olanak sağlamaz. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi, 2172 sayılı yasanın kaldırılması ve tersine bir yasanın çıkarılması ile olanaklıdır. Böyle bir yasanın TBMM'den geçirilmesi ise bugün için olanaklı görülmemektedir.

3- TKİ—Etibank ve TDÇİ devir aldıkları işletmelerde büyük dekapajlar ve benzer yatırımlar yapmışlardır. Milyarları geçen bu yatırımları eski patronların ödemek isteyecekleri sanılmamalıdır. Gerçekte çoğunluk eski patronlar, bu uygulamadan memnun olmuşlardır.

4- Devir alınan işçilerin ücretleri birçok işletmede 3-4 katına çıkmıştır. Bu ücretlerle patronlar işçi çalıştıramazlar.

5- Kıdem tazminatları konusu da, henüz çözümlenmemiş olmasına karşın, eski patronları ürkütür boyattadır.

6- Ve en önemlisi, reform niteliği taşıyan bu yasa, tüm ulus'ca benimsenmiştir.

10. SONUÇ VE ÖNERİLER

2172 sayılı devletçe işletilecek Madenler Hakkında Kanun, Anayasa'nın 130. maddesi ilkesine dayanılarak hazırlanmıştır. Bazı eksikliklerine karşın, maden işletmeciliğinde Devlet etkinliği getiren bir yasa'dır. Uygulamada gerekli önlemlerin alınmaması nedeni ile görülen aksaklıklar da zamanla giderilecek niteliktedir. Temelinde Devletçilik genel yapı ile ilgilidir. Sistem meselesidir. Uygulanacak örgüt ve kişilerin bu işe inanmaları ile doğrudan ilgilidir.

Doğal kaynaklar tükenen varlıklardır. Diğer bir deyişle, alındıktan sonra yerine konulamazlar. Bu nitelikleri nedeni ile de her ülke doğal kaynaklarına kıskançlıkla sahip çıkmalıdır. Bu da ancak iyi bir devlet denetimi ile gerçekleştirilebilir. Daha açığı, devlet eliyle işletme ile.

Ülke yararı açısından yapılacak iş, çıkarılacak yeni kararnamelerle tüm doğal kaynakların devlet eliyle işletilmesidir. Devlet eliyle derken, üretim araçlarının da devletin olacağını varsayıyoruz. Yoksa yalnızca yönetimin devlet elinde, üretim araçlarının özel sektör elinde (müteahhit aracılığı ile, işletme) değil. Geçiş dönemi için kabul edilse de, Kamu işletmeleri en kısa zamanda üretim için gerekli araçları sağlamalıdır. Müteahhit işletmeciliğinde, genel olarak ne tür oyunların döndüğü (özellikle ihale aşamasında) bilinmektedir. Yatırımlar, en az beş yıllık kalkınma planları üretim hedeflerine göre yapılmalı ve izlenmelidir. Madenlerin dışalım ve dışsatımı devlet eliyle yapılmalıdır. Bugün rezervi sınırlı bazı madenler dışa satılırken, yurdumuzda varlığı saptanmış bazı mineraller başka adlar altında dışarıdan satın alınmaktadır.

Diğer önemli konu uzun vadeli bakarak ihraç politikası saptanmalıdır.

Güncel olması nedeni ile kömür politikasına ilişkin önerileri şöyle sıralayabiliriz.

Planlı bir arama çalışmasına en kısa zamanda başlanmalıdır. Bilinen ve bulunacak rezervlerin, özellikle kalori bazına göre tüketim yerleri saptanmalıdır.

örneğin:

- Isı değeri 2.000 ve daha aşağı kalori kömürler termik santrallarda, (Termik santrallar, su potansiyelinden sonra dşnlmelidir.)
- 2.000 - 2.500 kalori olanlar sanayide,
- 2.500 ve yukarı kalori olanlar ısınmada.

Isınmaya ayrılacak rezervler kesin olarak diğer tktim yerlerinde kullanılmamalıdır.

Halka ısınma için verilecek kömür, daha önce eleme ve ayırmaya (asiDeştirme) bağımlı tutulmalıdır. Tař/oprak halka kömür diye verilmemelidir.

Devlet işletmeciliğinin savunulmasında asıl görev en üst yöneticisinden vasıfsız işçisine kadar, tüm çalışanlara düşmektedir. Tüm alışanlar örgütlü bir biçimde işletmelerine sahip olmalıdırlar. Bu yeni uygulama ileride yapılabilecek devletleştirme girişimlerine örnek olacaktır. Bu rnek iyi bir örnek olmalıdır.

